

УДК 343.147:343.148:343.34:62

Тимофєєва Н. В. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ОГЛЯДІ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Розкрито зміст діяльності спеціаліста під час огляду документів у межах розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Визначено види спеціальних знань, необхідних для проведення огляду. Запропоновано орієнтовний перелік документів, які можуть мати доказове значення.

Ключові слова: спеціаліст, кримінальне провадження, спеціальні знання, розслідування, безпека виробництва.

Під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва важливим є своєчасне та якісне здійснення огляду документів. Результати вивчення практики засвідчують, що саме документи є одним із найбільш поширених видів доказів у провадженнях про злочин проти безпеки виробництва, що слугують основою для ухвалення рішень.

Огляд документів має на меті, по-перше, виявити ознаки, які дають змогу використовувати документ як речовий доказ, по-друге, ознайомитись із ним (його змістом, формою) з позиції належності до обставин кримінального правопорушення.

Питанню огляду документів приділяють увагу практично в кожній науковій праці, присвяченій методиці розслідування злочинів, учинення яких супроводжується створенням та обігом документації, що зумовлено нормативними вимогами до здійснення певних видів діяльності. Зважаючи на те, що кожного разу у цих працях наголошують на важливості участі спеціаліста у проведенні огляду документів, це питання розглядають у контексті проблем використання спеціальних знань. Науковим підґрунтям для дослідження окресленої проблематики стали праці А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, А. В. Іщенка, В. С. Кузьмичова, В. К. Лисиченка, Б. В. Романюка, М. В. Салтевського,

М. С. Строговича, О. В. Таран, В. В. Циркаля, С. С. Чернявського, М. Г. Щербаківського, М. П. Яблокова та ін.

Провадження будь-якої виробничої діяльності передбачає дотримання низки вимог щодо гарантування безпеки працівників. Ці вимоги відображено в різних нормативно-правових актах і документах, а їх виконання завжди має документальне підтвердження. З одного боку, це спрощує пошукові та аналітичні завдання огляду, а з іншого – значна кількість документації, специфіка термінології, змісту окремих положень, взаємозв'язок різних документів перешкоджають повноцінному здійсненню огляду, оскільки слідчий зазвичай не володіє знаннями щодо організації охорони праці, вимог безпеки до виконання різних видів робіт, порядку документального відображення певних процесів, операцій, результатів виробничої діяльності, дотримання (виконання) вимог, правил, інструкцій тощо.

На чималий обсяг документів із питань охорони праці вказує їхній перелік. Зокрема, до них належать: накази та розпорядження, вхідна і вихідна документація, реєстри й обліки законодавчих та нормативно-правових актів, національних і міжнародних стандартів, положення про систему управління охороною праці, положення про охорону праці, структурні підрозділи та посадові інструкції, навчання та перевірку знань, протоколи засідань комісії з перевірки знань із питань охорони праці, тематичні плани і програми навчання з питань охорони праці, журнали реєстрації інструктажів, дозволи на виконання робіт із підвищеною небезпекою, ідентифікація, оцінка та виявлення найбільш значних небезпек/ризиків на виробництві й заходи щодо їх попередження та регулювання, перелік шкідливих і небезпечних чинників виробничого середовища, протоколи лабораторних досліджень умов праці, журнал перевірки стану умов і безпеки праці, приписи служб охорони праці, державних інспекторів, матеріали експертиз, аудит, медичні огляди, перелік професій, працівники яких підлягають медичному та обов'язковому психологічному огляду, особові картки, стандарти організації, звіти тощо. Ці та інші документи взаємопов'язані. До кожного з них висувають конкретні вимоги щодо порядку й випадків оформлення, змісту, форми.

У спеціальній літературі описано основні завдання огляду документів, серед іншого й під час розслідування злочинів проти

безпеки виробництва. Наприклад, А. Ф. Волобуєв визначає головні завдання огляду документів, наведені нижче.

1. Визначення загальної характеристики документа. Потрібно з'ясувати, хто його видав, про що в ньому йдеться, які він має реквізити й зовнішній вигляд.

2. Встановлення ознак і особливостей, що можуть свідчити про факти й обставини, важливі для розслідування кримінальної справи. Виконанню цього завдання сприяє вивчення змісту й форми документа, матеріалу, з якого його виготовлено, а також окремих його фрагментів, відбитків печаток, штампів тощо. Документи можуть засвідчувати доказові факти з огляду на комплекс таких ознак або особливостей:

- а) перебування в певному місці або в певної особи;
- б) зміст, що вказує на обставини справи, належність документа певній особі тощо;
- в) виконання цілком або фрагментарно певною особою, на конкретному принтері, друкарській машині тощо;
- г) наявність певних змін (підчищень, дописок, вставок тощо);
- д) специфічні ознаки й особливості (наприклад, складки, залиті або закреслені елементи), що вказують на спосіб виготовлення чи використання документа.

3. Індивідуалізація й опис документів, що можуть бути речовими доказами. Їх потрібно описувати в протоколі так, щоб не виникало сумнівів у тому, що виявлено або надано та залучено до справи саме ці документи і саме в такому стані. Фіксації підлягають також індивідуальні ознаки кожного з них.

4. З'ясування ознак, які допоможуть розшукати виконавця документа або встановити засоби його виготовлення, що сприятиме виявленню злочинця та з'ясуванню обставин підготовки й учинення злочину.

Окрім зазначених, виконують також інші завдання з огляду документів, які виникають у зв'язку з конкретними обставинами справи, характером та особливостями документів [1, с. 69].

На думку інших науковців, під час огляду документів перелік завдань може бути таким:

1) визначення загальної характеристики документа (його виду, змісту, реквізитів). Іноді обставини виявлення можуть свідчити про призначення документа, що дасть змогу встановити

напрями його подальшого огляду (наприклад, заповнений бланк документа серед чистих бланків);

2) визначення ознак та особливостей, які можуть вказувати на важливі для розслідування факти й обставини (наприклад, належність документа певній особі, наявність ознак, що вказують на спосіб його виготовлення або реквізити). На основі таких ознак можна дійти висновку, що вони можуть бути речовими доказами (підроблені печатки, документи);

3) індивідуалізація та опис документів у протоколі з метою виключення сумнівів щодо того, що виявлено та долучено до матеріалів провадження належні документи й у належному стані. У протоколі має бути описано ознаки, які індивідуалізують документ;

4) виявлення ознак, які сприяють пошуку виконавців документа або засобів його виготовлення [2, с. 78–79].

Під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва практичне втілення цих положень передбачає обов'язкову участь спеціаліста з метою: застосування техніко-криміналістичних засобів; консультування, роз'яснення системи документації з охорони праці, специфіки її змісту, вимог до її оформлення тощо.

Участь спеціаліста дає змогу виявити й зафіксувати ознаки підроблення документів, внесення змін до окремих його частин тощо. Так, спеціаліст, який обізнаний про вимоги до документації з охорони праці й техніки безпеки, звертає увагу слідчого на документи, які безпосередньо стосуються виконання робіт, під час яких стався нещасний випадок, адже саме ці документи могли бути змінені або підроблені зацікавленими особами. Наприклад, якщо проводять огляд наряду-допуску, то спеціаліст звертає увагу на можливі сліди дописування, підчистки, правлення тощо. Спеціаліст роз'яснює, що наряд-допуск має бути оформлений на спеціальному бланку і містити відомості про зміст, місце, час початку та закінчення певних робіт, а також необхідні заходи безпеки, склад бригади і працівників, відповідальних за безпечне виконання роботи. Тому, якщо окремі реквізити відсутні або змінені чи не дотримано вимог щодо їх оформлення (наряд заповнюють ручкою, виправлення не допускаються), фахівець може зробити припущення про ймовірність підроблення документа.

Спеціаліст допомагає слідчому зорієнтуватись у складних специфічних питаннях під час огляду документів. Розглянемо приклад про наряд-допуск. Так, спеціаліст інформує про нормативні вимоги щодо складання цього документа, його форму. Зважаючи на те, що єдиної (універсальної) форми наряду-допуску закон не визначає, потрібно визначитись із такими вимогами залежно від сфери діяльності підприємства (обов'язково має бути вказано відомості про заходи підготовчого характеру з відміткою про виконання, чисельність і склад бригади, зроблено відмітку про проведення необхідних інструктажів, час початку та закінчення робіт, документальне підтвердження завершення робіт). Лише це забезпечить можливість з'ясувати, чи дотримано відповідні вимоги, зокрема, чи відображає документ специфіку виконуваних робіт. Усі документи, що стосуються питань охорони праці, взаємопов'язані та становлять систему. Так, окрім форми і змісту наряду-допуску, спеціаліст роз'яснює вимоги до його реєстрації (відображення в інших документах і місце в загальній системі документації з охорони праці). У такому разі – це спеціальний журнал. Відповідно, вимоги до оформлення та ведення журналу так само мають бути нормативно закріплені. Інше важливе питання – встановлення особи, яка має право видавати наряд-допуск (наказ, атестація з охорони праці, відповідність освіти, досвіду й інші характеристики особи).

У контексті специфічної складової огляду документів (використання спеціальних знань, зокрема обізнаність про систему документації, значення термінів, дотримання вимог, що висуваються до таких документів, визначення документів, які стосуються обставин кримінального правопорушення тощо) діяльність спеціаліста передбачає застосування комплексу аналітичних і пошукових заходів, що спрямовані на допомогу слідчому в проведенні слідчої (розшукової) дії.

Зазвичай документацію з питань охорони праці розробляють з урахуванням характеру і виду діяльності, складності та взаємодії технологічних процесів, вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Залежно від конкретних обставин спеціаліст консультує щодо:

1) загальної характеристики нормативно-правових актів і документів, які регламентують питання безпеки виробництва у конкретному випадку. Це потрібно для формування загального уявлення про відповідні вимоги, що в дає змогу визначити

напрями пошуку інших документів, які безпосередньо стосуються обставин кримінального правопорушення;

2) внутрішніх документів. Зокрема, йдеться про:

– розподіл обов'язків, прав і відповідальності щодо питань безпеки виробництва між різними службами. Це може бути потрібно для з'ясування обов'язків із виконання відповідних вимог керівників служб, відділів, структурно-функціональних підрозділів. Спеціаліст звертає увагу слідчого на доцільність огляду внутрішніх нормативних документів, серед іншого положень структурних підрозділів, посадових інструкцій, стандартів організації, інструкцій, організаційних карт, матричних таблиць тощо. За потреби він роз'яснює взаємозв'язки, підпорядкування підрозділів та окремих осіб, на яких покладено обов'язок зі створення, забезпечення, контролю, дотримання вимог безпеки;

– організаційно-розпорядчі документи (накази, розпорядження, плани);

– реєстраційні, протокольні, звітні документи;

– документи про проходження навчання та перевірку знань з охорони праці особами, для яких це обов'язково (протокол засідання комісії з перевірки з питань охорони праці, посвідчення про перевірку знань з питань охорони праці, перелік посадових осіб, які проходять таке навчання та перевірку, тематичний план і програма навчання посадових осіб з охорони праці, журнал реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці);

3) результатів попередніх перевірок (аудитів, оцінки відповідності), приписів державних органів нагляду і контролю, актів розслідування нещасних випадків, матеріалів атестації робочих місць за умовами праці;

4) переліку професій, працівники яких підлягають медичному огляду, особистої карти (книжки) особи, яка підлягає медичному огляду, висновку попереднього (періодичного) медичного огляду, переліку професій, працівники яких підлягають обов'язковому психологічному огляду, переліку спеціального одягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту, особової картки обліку спеціального одягу та взуття.

Отже перелік, основних завдань спеціаліста може передбачати таке:

1. Роз'яснення загальних положень про систему документації з охорони праці.

2. Уточнення спеціальних вимог до переліку та оформлення документації залежно від виду виконуваних робіт, організаційної форми підприємства та інших конкретних обставин події. Так, спеціаліст допомагає визначити, чи відповідає документація специфіці, розміру та виду економічної діяльності (наприклад, на підприємстві, де виконують роботи з підвищеною небезпекою, відсутній перелік таких робіт або для підприємства створення служби охорони праці є обов'язковим, а відповідна документація відсутня чи відповідає вимогам, встановленим для підприємств, де створення відповідної служби не передбачено), наявність (відсутність) окремих документів, які мають (не мають) бути оформлені у зв'язку з певними обставинами. Наприклад, у матеріалах розслідування нещасного випадку на виробництві відсутній акт, пояснення певних осіб, документи, що підтверджують проходження інструктажу з охорони праці, тощо.

3. Консультування щодо процедур і процесів у частині охорони праці, які підлягають документуванню, видів і форм відповідних документів.

4. Визначення доцільності й послідовності огляду документів.

5. Обґрунтування припущень про причетність певних документів до обставин кримінального правопорушення.

6. Безпосередній огляд документів.

7. Фіксування результатів огляду.

Спеціаліста потрібно обов'язково залучати до ознайомлення з матеріалами технічного розслідування нещасного випадку на виробництві (зазвичай вони наявні вже на початкових етапах розслідування).

Так, комісія з розслідування нещасного випадку на виробництві зобов'язана:

- обстежити місце настання нещасного випадку, отримати письмові пояснення потерпілого (якщо це можливо), опитати свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб;

- визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;

- з'ясувати обставини та причини настання нещасного випадку;

- вивчити первинну медичну документацію (журнал реєстрації травматологічного пункту лікувально-профілактичного закладу, звернення потерпілого до медичного пункту або медико-санітарної частини підприємства, амбулаторну картку та

історію хвороби потерпілого, документацію відділу кадрів, відділу (служби) охорони праці тощо);

- визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок із виробництвом;

- установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

- скласти у п'яти примірниках акт проведення розслідування нещасного випадку за формою Н-5 та акт про нещасний випадок, пов'язаний із виробництвом, за формою Н-1;

- скласти в разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов'язаного з виробництвом, окрім актів за формою Н-5 і Н-1, у шістьох примірниках картку обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5 [3].

Матеріалами розслідування є:

- акти за формою Н-5 і Н-1 (коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний із виробництвом);

- наказ про утворення комісії;

- картка за формою П-5 (якщо виявлено гостре професійне захворювання, зокрема отруєння);

- пояснення потерпілого, свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб (за їх наявності);

- копії документів про кваліфікацію працівника, проведення відповідних інструктажів та медичних оглядів, а також отримання завдання щодо виконання роботи, під час якої стався нещасний випадок (за наявності);

- витяги з експлуатаційної документації, схеми, фотографії, інші документи, що характеризують стан робочого місця (устаткування, апаратури, матеріалів тощо);

- висновок лікувально-профілактичного закладу про стан сп'яніння, наявність в організмі потерпілого алкоголю, наркотичних чи отруйних речовин [3].

Вивчення правозастосовної практики засвідчує, що матеріали технічного розслідування переважно відповідають наведеному переліку. Проте в матеріалах можуть бути й інші документи, які становлять інтерес для слідства.

Отже, слідчий має справу зі значною кількістю документів, у яких відображено результати технічного розслідування нещасного випадку на виробництві, що має певні спільні риси з досудовим

розслідуванням (огляд місця нещасного випадку, опитування, збирання документів). На перший погляд, доказове значення цих документів очевидне. Так, наприклад, у протоколі огляду місця, де стався нещасний випадок, має бути подано інформацію про потерпілого, підприємство, склад комісії, час проведення огляду, представлено детальний опис місця події із зазначенням відомостей про обладнання, устаткування, інструменти, пристосування, їх технічний стан, відповідність вимогам нормативно-правових актів щодо безпечної експлуатації тощо.

Водночас їх потрібно ретельно критично оцінити, оскільки особиста зацікавленість осіб, які провадять технічне розслідування, може вплинути на об'єктивність оцінки певних фактів та обставин.

Завдання спеціаліста – допомогти слідчому правильно зрозуміти зміст і призначення різних документів, оцінити повноту й доказове значення матеріалів технічного розслідування, визначити напрями усунення прогалин та недоліків.

Отже, зважаючи на різноманітність і специфіку нормативних актів та документів у сфері охорони праці, їх вплив на різні сфери виробничої діяльності, використання спеціальних знань під час здійснення огляду документів є необхідною умовою для ефективного виконання завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Криміналістика : навч. посіб. / [А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін.] ; за ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ, 2011. – 504 с.

2. Участие специалиста в процессуальных действиях : учебник / А. М. Зинин, А. И. Семикаленова, Е. В. Иванова ; под общ. ред. А. М. Зинина. – М. : Проспект, 2016. – 288 с.

3. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листоп. 2011 р. № 1232. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF/conv>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редколегії 13.01.2017